

Et spark til himlens dør



RICARDT RIIS

# Et spark til himlens dør

En teologisk gennemgang af »Ordet« og skuespillets  
sammenhæng med »En Almanakhistorie«

Syddansk Universitetsforlag 2013



*Nu skal De høre min Mening om det Skuespil.  
Saadan et Stykke kunde jeg ikke skrive mere.  
Men dengang var jeg ung, og mine Nerver var blottede;  
nu har jeg lært at kunne taale at se Folk græde.  
Men dengang havde jeg Fantasi og Trods  
til at sparke til Himlens Dør  
for at standse den Graad. Saa skrev jeg »Ordet«.*

Kaj Munk i brev til Einar Christiansen  
af 5. februar 1932.

*University of Southern Denmark Studies in  
Scandinavian Languages and Literatures vol. 110*

© Forfatteren og Syddansk Universitetsforlag 2013  
Sats og tryk: Specialtrykkeriet Viborg A/S  
Omslag: Donald Jensen, Unisats ApS  
ISBN 978-87-7674-669-8

Udgivet med støtte fra:  
Kaj Munk Forskningscentret, Aalborg Universitet  
Knud Tågholts Fond

Mekanisk, fotografisk, elektronisk eller anden mangfoldiggørelse  
af denne bog er kun tilladt med forlagets tilladelse eller ifølge  
overenskomst med Copy-Dan

Syddansk Universitetsforlag  
Campusvej 55  
5230 Odense M

Tlf. 6615 7999  
Fax. 6615 8126

[www.universitypress.dk](http://www.universitypress.dk)



# Indhold

Forord . . . . .	11
Indledning . . . . .	14
Undersøgelsesredskabet . . . . .	21
Otto Larsens syn på det overnaturlige i NT . . . . .	26
Otto Larsens fejltagelse . . . . .	29
Munks kritik af Otto Larsen . . . . .	38
Otto Larsens kronik om »Ordet« . . . . .	43
Det er dog et standpunkt værd . . . . .	46
Munks arbejdsmetode . . . . .	51
Intet over og intet ved siden af inspirationen . . . . .	51
Munks fabuleringer . . . . .	54
Véd vi, hvor vi har Munk? . . . . .	57
Véd Munk, hvor han har sig selv? . . . . .	58
Munks grunde til at skrive »Ordet« . . . . .	60
Brix' henstilling . . . . .	60
Munks pietisme forhindrer anklage mod Gud . . . . .	61
Men »Ordet« anklager alligevel Gud . . . . .	63
Replik til »Over Evne« . . . . .	70
Forklaringer eller bortforklaringer . . . . .	74
Bøn på scenen . . . . .	76
At bede forudsætter tro på underet . . . . .	79
Talen om at tro på undtagelsen . . . . .	82
At benægte fakta . . . . .	83
Er anekdoten om Peter Emmike sand eller opdigtet? . . . . .	84
Den 'nøgterne' gårdmandsenke . . . . .	86
Skulle Munk selv opvække døde? . . . . .	88
Den uklare fjerde akt i »Ordet« . . . . .	92
»Underet er det mindste« . . . . .	92
Ligsynsmændenes afskaffelse . . . . .	98
Blandt de troende ingen, der tror . . . . .	106
Er Marens tro den barnetro, Jesus efterlyser? . . . . .	111

Forkyndelsen i stykket . . . . .	114
Kan man bruge teatret til alt? . . . . .	115
Er det kristeligt set nok med den blotte holden-for-sandt? . . . . .	117
»Ordet« som anklage mod Gud . . . . .	118
»Ordet«s afhængighed af »Over Evne« . . . . .	122
Hvorfor skyder Munk Bjørnson til side? . . . . .	122
Handlingsgangen i »Over Evne« . . . . .	123
Underne i »Over Evne« . . . . .	128
Det forførende i »Over Evne« . . . . .	131
Er kristendommen over evne ifølge »Over Evne«? . . . . .	132
Munk selv anfægtet af »Over Evne«? . . . . .	134
Nyttestamentlige overvejelser . . . . .	136
Underet som 'tegn' . . . . .	136
»Alle, som så det, kom til tro« . . . . .	140
Underne og Jesus som Guds søn . . . . .	143
Titus og Charita . . . . .	145
Hvordan heles et forhold? . . . . .	147
'Flytte bjerge-ordet' m.m. . . . .	149
Er Jesu opstandelse og himmelfart myter? . . . . .	156
Helbredelse ved tro . . . . .	161
Luthers forståelse af bøn . . . . .	162
Helbredelse ved bøn i »Kærlighed« . . . . .	163
Munk i »Alverdens Urostifterne« . . . . .	165
Munks anfægtelser vedrørende »Ordet« . . . . .	170
To tilløb til et nyt Borgensgårdsstykke . . . . .	172
Fibigers brev . . . . .	173
De to afgørende breve . . . . .	174
... og »Kejseren af Portugalien« . . . . .	179
Det nye og anderledes »Ordet« . . . . .	182
Handlingsgangen . . . . .	183
Skuespillet som en forlængelse af »Ordet« . . . . .	184
Johannes som Jesus-figuration . . . . .	187
Holdningsskiftet som det afgørende under . . . . .	193
Psykologiens utilstrækkelighed . . . . .	198
Munk går længere end Otto Larsen og Fibiger . . . . .	206
...helt frem til Selma Lagerlöf . . . . .	209
Borgensgaardsstolthed . . . . .	212
Jan fra Skrolykke en Jesus-figuration? . . . . .	219



To Kierkegaard-citater . . . . .	220
Afbildninger af Jesus-historien. . . . .	223
Overvejelser over den litterære og den religiøse fiktion. . . . .	224
Munks fabulere til sidst. . . . .	224
Hvad så med »Ordet I«? . . . . .	228
Munk kan ikke spille med åbne kort. . . . .	229
Munks senere prædikener. . . . .	230
Afslutning . . . . .	237
Litteratur . . . . .	243



# Forord

Kaj Munk har i dansk litteraturhistorie fået en ganske forunderlig skæbne: fejret og feteret i trediveerne, mere eller mindre underlagt censur under besættelsen, hævet til skyerne efter besættelsen som en urørlig guru, dernæst glemmt, fortiet, styrtet ned fra parnasset og så endelig forsigtigt taget frem igen, begyndende med Kaj Munk-filmen i 1989, stigende til Per Stig Møllers Munk-biografi i 2000 og nu sluttende med, at adskillige bøger om Munk og hans værk ser dagens lys.

Dette har dog ikke betydet, at der har dannet sig en bare nogenlunde antagelig konsensus om hans betydning. Den normale reception af hans værk (hvis noget kan kaldes normalt i forbindelse med Kaj Munk) har mødt forhindringer af forskellig slags. Dels den forhindring, at han døde forholdsvis tidligt, hvilket har bevirket, at mange af de efterladte papirer, der kunne kaste lys over dele af værket, har måttet vente på offentliggørelse, brevromanen »Af et overfladisk, gejstligt Menneskes Papirer« således, indtil alle de implicerede var døde.<sup>1</sup> Dels den forhindring, som hænger sammen dermed, nemlig den, at de fortolkere, der har dannet sig en fast og – synes de – gennemtænkt fortolkning af skuespillene, meget nødig opgiver denne fortolkning, selv om de efterladte papirer måske tilsiger det. Dette sidste kan man måske komme til at se eksempler på i tolkningen af »Kærlighed«, fordi det nu viser sig, at Munks oprindelige version medinddrog en oplæsning af Niels Møllers digt »Annabella« ved præstens dødsleje i sidste akt. Og hvad dette digt, af den døende præst kaldet »verdens dejligste digt«, kan ændre på tolkningen, ligger foreløbig hen i det uvisse.<sup>2</sup>

Med »Ordet« har det sig på tilsvarende måde. Man glædede sig over det som over alt andet munkskt lige efter krigen, opførte stykket rundt i landet og

- 
- 1 Morten Nøjgaard, udgiveren, skriver i forordet: »Nogle år før han døde, pålagde min Far, dr.theol. Niels Nøjgaard, mig at udgive et manuskript, som Kaj Munk havde givet ham i 1926. Det drejer sig om en stærk, selvbiografisk kærlighedshistorie, som først kunne udgives, når de berørte personer ikke var mere.«
  - 2 Se en første, ret foreløbig tolkning i min artikel i Munkiana 42. Morten Nøjgaard, der giver en udmærket fortolkning af stykket i »Størst er Barnet«, tager ikke hensyn til digtet »Annabella«.

så deri stor kunst og god kristen forkyndelse. Og fordi Munk på det tidspunkt havde urørlighedsstatus, var der ingen, der fandt på at stille kritiske spørgsmål og da slet ikke at tvivle på, at Munk selv stod bag sit skuespil helt og fuldt. Godt nok havde Hans Brix i 1946 udgivet sin brevveksling med Munk i omskrevet form: »Hurtig svandt den lyse Sommer«, og godt nok kunne man deri læse, at Munk i årene op til 1935 havde haft et »Borgensgaard-Kompleks«, noget, han slap af med ved at skrive »Ordet II« eller »En Almanakhistorie«,<sup>3</sup> men dels var det noget, man i sin Munk-begejstring let kunne læse hen over, dels havde Brix brugt den i studiemæssig henseende lidt tvivlsomme metode at gengive brevenes indhold i stedet for at afskrive dem ordret; så man vidste ikke, om det lidt urovækkende ord »Borgensgaard-Komplex« var Munks eget eller Brix' gengivelse af en længere Munk-overvejelse.

Og da så »En Almanakhistorie« udkom i 2003, var det på mange måder for sent. De forskere, der havde interesseret sig for Munk, havde lagt sig fast på en tolkning af »Ordet«, som de ikke sådan lige ville opgive, ja, hele debatten om »Ordet« havde antaget efterhånden faste former (Hvad troede Munk selv på? Var lægens bemærkning om ligsynsmændene en kattelem for Munk selv? osv.), så de fastlåste grænser var vanskelige at bryde op. Og ingen, heller ikke dem, der i »Opgørets Dramatiker« og i forordet til »En Almanakhistorie«, henholdsvis Kjell Arnold Nyhus og Arne Munk, tog sig for at fortolke »En Almanakhistorie«,<sup>4</sup> fik den idé at kritisere »Ordet« ud fra »En Almanakhistorie«, selv om ordet »Borgensgaard-komplex« sådan set lægger op til det.

Det er ikke desto mindre det, der her skal forsøges. Det spørgsmål skal rejses, om Munk selv var tilfreds med dødeopvækkelsen i »Ordet«, om mon »En Almanakhistorie« skal give et teologisk mere retvisende billede af, hvad underet er, kristeligt forstået. Det kunne jo udtrykket »Borgensgaard-komplex« godt tyde på.

Men forinden dette spørgsmål behandles, skal et fænomen, som kan undre næsten endnu mere, tages op, det fænomen, nemlig, hvordan Munk egentlig selv så på underet i »Ordet«: Hvorfor mente han det forsvarligt at bruge teatrets illusionskunst til at påstå, at troen på underet som nutidig mulighed hører med til kristendommen? Hvad var det, der kunne få et ellers fornuftigt menneske som Munk til at anvende hele teatrets overbevisningskraft på at understrege denne mulighed og måske endda selv tro på den? Omend det jo

---

3 Se Brix 1946, side 154. Se citat side 176.

4 Se Andersen 2008, side 183-197, og Munk 2003, side 6-21.

må indrømmes, at også i Vedersø blev de døde kønt i deres kister.<sup>5</sup> Munk forsøgte sig ikke selv som dødeopvækker. Men hvorfor skulle så dette fuldstændig urealistiske beskrives som en kristen mulighed, ja, troen på det som den eneste rette form for kristentro?

Det står i betragtelig grad hen i det uvisse.

Til slut skal på dette sted bringes en tak til vort udmærkede biblioteksvæsen, uden hvis altid redbonne støtte denne bog aldrig ville være blevet skrevet, og til Kaj Munk Forskningscentret, der altid har vist stor imødekommenhed over for mine ønsker.

---

5 Nøjgaard 1946, side 158.